

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 371.67:81'243(091)«1946/1960»

Вікторія Булгакова

**ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ
УЧНІВ 5–7-Х КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (1946–1960 РОКИ)**

У статті схарактеризовано історіографію дослідження змісту підручників з іноземних мов для учнів 5–7 класів загальноосвітніх навчальних закладів у 1946–1960 роки. Виявлено, що дослідження характеризуються однотипністю. Обґрунтовано спроби авторів з удосконалення підручників з іноземних мов.

Ключові слова: навчальна програма, підручник, іноземна мова, видання, структура, зміст.

Важливою методологічною умовою повноти будь-якого наукового дослідження є вивчення сукупності праць, за допомогою яких висвітлюється історія дослідження проблеми. При цьому можна керуватися розумінням історіографічного аспекту досліджуваної проблеми як у широкому, так і у вузькому сенсі. Широке розуміння спонукає до аналізу великого масиву літератури. У вузькому сенсі виділяються історіографічні праці, присвячені безпосередньо предметові наукового дослідження.

Сучасний стан міжнародних зв'язків України, вихід її до європейського та світового простору зумовлюють розглядати іноземну мову як важливий засіб міжкультурного спілкування. Україна орієнтується на перехід до демократичного процесу навчання. Одними з перших під час реформування освіти зазнають змін навчальні програми й підручники.

Наукова література багата на праці, які безпосередньо стосуються предмета нашого дослідження. Вони не лише становлять вагоме історико-педагогічне підґрунтя для розкриття особливостей навчально-виховного змісту підручників з іноземної мови для учнів 5–7-х класів загальноосвітніх навчальних закладів кінця 1940 – початку 1960-х рр., а й дають змогу, по-перше, виявити ті аспекти, які вже набули всебічного опрацювання та потребують урахування в процесі сьгоднішніх дослідницьких пошуків, а, по-друге, ті, які розглядалися лише побіжно, у контексті вивчення іншої проблематики, але можуть стати в нагоді для більш повного розкриття обраної нами теми.

Мета статті – схарактеризувати історіографію дослідження змісту

підручників з іноземних мов для учнів 5–7 класів загальноосвітніх навчальних закладів у 1946–1960 роки.

У другій половині 1940-х рр. у галузі навчання іноземних мов основна увага фокусувалася навколо методичних проблем. Важливу джерельну базу щодо висвітлення різних питань, пов'язаних з вивченням іноземних мов у школі, зокрема, щодо призначених для цього підручників, становив журнал «Иностранные языки в школе», у редакційній статті якого (№ 1 за 1948 р.) повідомлялося про відновлення роботи цього науково-методичного видання (видавався з 1934 до 1941 р.), формулювалися його основні завдання: стати справжньою зброєю у боротьбі за передові ідеї у галузі методики навчання іноземним мовам; висвітлювати з правильних, принципових партійних позицій усі питання теорії і практики навчання мов; популяризувати передовий досвід школи, давати теоретичне обґрунтування, знайомлячи читачів із досягненнями і методами роботи кращих учителів іноземних мов [6].

Аналізу нової програми з іноземних мов присвячено публікацію І. Рахманова [17]. Наголошуючи на таких ознаках нової програми, як визначення обсягу і характеру знань, умінь і навичок з цього навчального предмета, а також послідовності розташування навчального матеріалу в підручниках, науковець бачить її важливість у тому, що вона значною мірою зумовлювала «успішність проведення занять..., правильний відбір і правильну побудову підручників і навчальних посібників» [17, с. 3].

На важливості підручника як основної навчальної книги, що забезпечує виконання програми з іноземної мови наголошували О. Косова та Л. Ронська [10]. Основну увагу вони фокусують на порівнянні старих і нових підручників, визначенні характерних для них недоліків і переваг.

На недоліках, характерних для підручників з англійської мови (5–6 класи), наголошувалося у звітній доповіді І. Нелідової в Москві. Особлива увага приділена підручнику Ю. Годлинник та Д. Кузнець, який за словами доповідачки, не дає школярам «систематизованого знання правил читання і письма». Як наслідок, «школярі 4–6 класів не мають можливості оволодіти технікою читання; вони можуть читати лише тексти, які вміщені в самому підручнику. Якщо дати їм прочитати щось інше, вони виявляються повністю безпорадними» [16, с. 100].

Аналізу підручника з німецької мови для 5-го класу (автори М. Петренко, М. Ястржембська, 1947 р.) присвячено статтю за підписом Л. Б., яка була надрукована у № 5 журналу «Иностранные языки в школе» за 1949 р. [13, с. 121]. Недолік структури підручника, на який вказується у статті, стосувався переобтяження лексики маловживаними словами, які навіть не входили до 4000-го словника-мінімуму, затвердженого для середньої школи.

У статті І. Кисиної та С. Калиніної розкрито методику роботи над окремими словами на уроках французької мови [9, с. 97].

У статті І. Карпова сформульовано загальні теоретичні вимоги до підручника іноземної мови для середньої школи [8, с. 62]. Ці вимоги розглядаються як єдина система, в якій кожна з них має певне значення.

Серед інших вимог, що висувалися до текстів підручника з іноземної мови, слід назвати таку, як відбір текстів з огляду на їхній зміст. Вважалося, що тексти підручника покликані «забезпечувати учням можливість оволодівати за їх допомогою та на їхній основі у найбільш раціональній системі фонетикою мови, що вивчається, лексикою і граматику» [8, с. 71]. І саме підручник має забезпечити засвоєння учнями фонетики, лексики і граматики іноземної мови.

На думку А. Монігетті, доцільним було б створення для кожного року навчання іноземної мови підручників двох типів: для учнів і для вчителів з детальним методичним коментарем [14, с. 48].

Важливе значення у побудові підручника надається розподілу навчального матеріалу. Висувається вимога обов'язкового повторення матеріалу, який вивчався в минулому році, як у змісті текстів, так і у вправах [14, с. 49].

Про структуру і зміст підручників з іноземної мови, що діяли протягом 1946–1949 рр., дають уявлення рецензії та матеріали для обговорення, розміщені на сторінках журналу «Иностранные языки в школе».

Так, у № 1 за 1949 р. представлена інформація Т. Басової «О содержании учебников по английскому языку для средней школы» [1].

У № 2 за 1949 р. надруковано рецензію на підручник з німецької мови для 6-го класу (автори М. Петренко, М. Ястржембська), у якій, загалом з позитивного погляду, окреслюється його структура [2].

Поряд із рецензіями на підручники з іноземної мови на сторінках журналу «Иностранные языки в школе» подавалося орієнтовне планування роботи за ними. Так, у № 5 за 1950 р. автори рубрики «Запитання і відповіді» І. Нелідова та Р. Адлер подають детальні розробки уроків та орієнтований план розподілу матеріалу з урахуванням параграфів підручника [15].

Особливо інтенсивно питання підручників з іноземної мови обговорюються в періодичних і спеціальних виданнях, що виходили в 1950–1960-х роках.

Вагому допомогу в реалізації навчально-виховного змісту підручників з іноземних мов надавали спеціально розроблені методичні вказівки. Наприклад, методичні вказівки до підручника німецької мови для 5-го класу [5] складено таким чином, щоб «полегшити вчителю, особливо молодому, роботу за новим підручником і допомогти йому досягти добрих наслідків у виконанні програми 5-го класу з німецької мови» [5, с. 4].

«Методичні вказівки до підручника німецької мови для VII класу» [4] мали на меті ознайомити вчителів з побудовою та матеріалами підручника, показати основні принципи роботи над

матеріалом, дати розробки уроків за параграфами.

Завдання методичних вказівок (автори О. Кудрявцева, Р. Златогорська, Л. Стродт) полягало в наданні вчителю допомоги у підготовці та проведенні уроків за підручником німецької мови у 6-му класі [12].

Розкриваючи досягнення у викладанні іноземних мов на початку 1960-х рр., Г. Трубій зупиняється на тому, що діючі підручники «мало придатні для розвитку навичок усного мовлення». Підручники переобтяжені граматичним матеріалом, текстами для читання, вправами на переклад [18, с. 46].

Основні напрями переробки нового підручника англійської мови для 5-го класу відповідно до вимог програми, зокрема в плані посилення уваги до навчання учнів усного мовлення від самого початку вивчення іноземної мови, окреслено в публікації З. Цветкової та Ц. Шпигель [19].

Подаючи характеристику нового підручника для 5-го класу з німецької мови, Д. Іванов зупиняється на таких змінах, як: зменшення кількості параграфів до 38; скорочення лексико-граматичного матеріалу, посилення практичної спрямованості підручника [7].

Найбільш інтенсивно загальна теорія підручника розвивалася у період 1970–1980-х рр.

Певний внесок у розробку питань, пов'язаних з особливостями вивчення іноземної мови, впливом політичних і соціокультурних процесів на зміст шкільного навчання і виховання зробили сучасні дослідники.

Періодизація етапів іншомовної освіти учнів загальноосвітніх шкіл України другої половини ХХ ст. запропонувала Л. Кравчук [11]. Особливий інтерес для нашого дослідження становить перший з виокремлених Л. Кравчук періодів – 1949–1959 рр. – навчання іноземної мови в умовах семирічної школи (прийняття Закону про семирічну освіту). Отже, нижня межа цього етапу зумовлена створенням єдиного типу школи: трудової, загальноосвітньої, політехнічної школи-семирічки. Спостерігається глобальна політизація школи, відсутність демократичного підходу уряду до сфери іншомовної освіти, недостатня кількість фахівців для забезпечення потреб учнів в іншомовній освіті.

Верхня межа заявленого періоду, за словами дослідниці, збігається з вагомими змінами в підходах до змісту освіти та прийняттям Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», який у кінцевому рахунку передбачав зміну «школи навчання» на «трудова школу».

З позицій сучасності до визначення факторів, які зумовлюють специфіку підручника з іноземної мови звертаються Н. Гальскова та З. Никитенко. Усі фактори вони поділяють на три групи (соціокультурні фактори, соціально-педагогічні фактори, методичні фактори), уточнюючи змістове наповнення кожної з них [3].

Отже, проведений нами історіографічний аналіз наукових джерел

щодо змісту підручників з іноземних мов для учнів 5–7 класів загальноосвітніх навчальних закладів у 1946–1960 роки дозволяє стверджувати, що, з одного боку, ці дослідження характеризуються певною однотипністю, а з іншого – спостерігаються намагання відійти від усталених питань, внести в теорію підручника нові ідеї, спрямовані не лише на його вдосконалення, а й на підвищення ефективності самого процесу навчання іноземної мови.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є характеристика базових понять дослідженої теми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басова Т. И. О содержании учебников по английскому языку для средней школы / Т. И. Басова // Иностранные языки в школе. – 1949. – № 1. – С. 123–125.
2. Бинович Л. Э. Неудачный учебник / Л. Э. Бинович // Иностранные языки в школе. – 1949. – № 2. – С. 125–128.
3. Гальскова Н. Д. Теория и практика обучения иностранным языкам в начальной школе : учебное пособие / Н. Д. Гальскова, З. Н. Никитенко. – М. : Айрис Пресс, 2004. – 240 с. – (Методика).
4. Гоголева В. А. Методичні вказівки до підручника німецької мови для VII класу : посібник для вчителів / В. А. Гоголева, Д. А. Шефер. – К. : Рад. шк., 1959. – 129 с.
5. Григор'єва В. М. Методичні вказівки до підручника німецької мови для 5-го класу / В. М. Григор'єва, Д. В. Иванов. – К. : Рад. шк., 1956. – 115 с.
6. За коренное улучшение постановки преподавания иностранных языков в школе // Иностранные языки в школе. – 1948. – № 1. – С. 3–5.
7. Иванов Д. В. Как работать по учебнику немецкого языка для V класса / Д. В. Иванов // Иностранные языки в школе. – 1960. – № 4. – С. 17–23.
8. Карпов И. В. К вопросу о построении учебника по иностранному языку для средней школы / И. В. Карпов // Иностранные языки в школе. – 1948. – № 6. – С. 60–75.
9. Кисина И. С. В. Из опыта работы над лексикой в 5–7 классах средней школы / И. С. Кисина, С. В. Калинина // Иностранные языки в школе. – 1949. – № 4. – С. 91–98.
10. Косова О. Как работать с учебниками по иностранным языкам / О. Косова, Л. Ронская // Иностранные языки в школе. – 1949. – № 6. – С. 89–95.
11. Кравчук Л. Періодизація етапів іншомовної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл України другої половини ХХ ст. (1950–2006) [Електронний ресурс] / Лілія Кравчук // Історико-педагогічний альманах. – 2008. – Вип. 2. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2008/2008_2_3.pdf.

12. Кудрявцева О. Є. Методичні вказівки до підручника німецької мови для 6-го класу : посібник для вчителів / О. Є. Кудрявцева, Р. Л. Златогорська, Л. М. Стродт. – К. : Рад. шк., 1958. – 126 с.
13. Л. Б. Недостатки учебника немецкого языка для V класса / Л. Б. // Иностранные языки в школе. – 1949. – № 5. – С. 120–123.
14. Монигетти А. Н. К вопросу о теории построения учебников по иностранным языкам для средней школы / Ан. Монигетти // Иностранные языки в школе. – 1948. – № 4. – С. 47–57.
15. Нелидова И. А. Вопросы и ответы / И. А. Нелидова, Р. М. Адлер // Иностранные языки в школе. – 1950. – № 5. – С. 105–115.
16. Нелидова И. А. Некоторые итоги преподавания английского языка в школах г. Москвы / И. А. Нелидова // Иностранные языки в школе. – 1949. – № 6. – С. 96–104.
17. Рахманов И. В. Новая программа по иностранным языкам / И. В. Рахманов // Иностранные языки в школе. – 1948. – № 2. – С. 3–7.
18. Трубій Г. Г. Актуальні питання викладання іноземних мов / Г. Г. Трубій // Радянська школа. – 1960. – № 3. – С. 45–48.
19. Цветкова З. М. Методичні вказівки до підручника з англійської мови для V-го класу : посібник для вчителів / Зоя Михайлівна Цветкова, Цецілія Григорівна Шпігель. – К. : Рад. шк., 1957. – 111 с.